

Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika

Veić, Petar; Martinović, Igor

Source / Izvornik: **Policija i sigurnost, 2019, 28, 453 - 467**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:976684>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

PRAVRI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

PETAR VEIĆ*, IGOR MARTINOVIĆ**

Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika

Sažetak

Nije sporno da zakonita uporaba sredstava prisile predstavlja razlog isključenja protupravnosti premda više nije kao takva izrijekom propisana Kaznenim zakonom. Slučajeve u kojima je uporaba sredstava prisile dopuštena propisuje Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, ali i međunarodno pravo, koje je po svojem rangu iznad domaćeg zakonodavstva. Praktično je u toj domeni najvažnija Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a osobito njezini članci 2. i 3. (pravo na život i zabrana mučenja). U radu se domaći normativni okvir uspoređuje sa standardima postupanja razvijenima u praksi Europskog suda za ljudska prava. Pozornost je naročito posvećena problematici dopuštenosti uporabe vatrenog oružja u spornim situacijama kao što je sprječavanje bijega.

Ključne riječi: *vatreno oružje, letalna sila, zakonita uporaba sredstava prisile, razlog isključenja protupravnosti, pravo na život, zabrana mučenja.*

1. UVOD

Monopol sile u uređenim je društvima u rukama države. Stoga je ona dužna na sebe preuzeti brigu o sigurnosti svojih građana, što nije zamislivo bez stvaranja i učinkovite primjene

* prof. dr. sc. Petar Veić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska.

** doc. dr. sc. Igor Martinović, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska.

propisa koji omogućuju progon počinitelja kaznenih djela.¹ Notorno je da tu zadaću država u nekim slučajevima može ostvariti jedino uz primjenu prisile prema osobama za koje se sumnja da su počinile kazneno djelo ili im je iz drugih razloga potrebno oduzeti slobodu. No kako se uporabom sile tim osobama nanosi zlo (fizička bol itd.), ona se ne smije arbitrarno primjenjivati. Takvom se primjenom riskira povreda temeljnih ustavnih i konvencijskih prava, a osobito prava na život (čl. 21. st. 1. Ustava i čl. 2. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda;² u daljnjem tekstu: EKLJP) i zabrane mučenja (čl. 23. st. 1. Ustava i čl. 3. EKLJP-a). Iz toga proizlazi i moguća kaznena i druga pravna odgovornost policijskog službenika koji je silu upotrijebio na način koji odstupa od normativnih ograničenja.

Policijski su službenici pri provođenju radnje uhićenja suočeni sa složenom zadaćom jer istodobno, obično u vrlo kratkom vremenu, trebaju analizirati postoje li uvjeti za oduzimanje slobode i je li, i u kojoj mjeri, nužno primijeniti sredstva prisile. Ustavno načelo razmjernosti, prema kojem svako ograničenje prava mora biti „razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju“ (čl. 16. st. 2.), u takvim je slučajevima osobito važno, pri čemu je nužno imati u vidu i obilnu praksu na međunarodnoj razini, a naročito odluke Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP).

Kada se na načelnoj razini analizira osnova za policijsku uporabu sredstava prisile, moguća su dva modela. Prvi policijskog službenika tretira kao „građanina u uniformi“, priznajući mu samo ona prava koja ima i svaki drugi građanin, dok je s druge strane moguć poseban normativni ustroj. U Hrvatskoj je prihvaćen drugi model, zbog čega je kaznenopravna odgovornost policijskog službenika za nezakonitu uporabu sredstava prisile područje u kojem vrijede posebna pravila. Neke neuralgične točke iz navedenog područja bit će predmet analize u ovome radu, a razmatrat će se i pitanje međusobne usklađenosti kaznenopravnog i policijskog normativnog uređenja uporabe sredstava prisile.

2. UPORABA SREDSTAVA PRISILE I NAČELO RAZMJERNOSTI PREMA ZAKONU O POLICIJSKIM POSLOVIMA I OVLASTIMA

U člancima 81. – 98.b, Zakon o policijskim poslovima³ nabraja trinaest kategorija dopuštenih sredstava prisile i propisuje uvjete i način njihove uporabe. Definirajući konkretna sredstva prisile, zakonodavac se posrednim putem opredijelio i prema samoj definiciji pojma prisile, jasno dajući do znanja da pod tim pojmom misli na tzv. neposrednu silu (*unmittelbarer Zwang*), tj. onu čiji učinak nastupa bez odgode.

Sukladno sa zakonom, svrha je mjera prisile višestruka: zaštita života ljudi, svladavanje otpora, sprječavanje bijega, odbijanje napada i otklanjanje opasnosti (čl. 82. st. 1.). Načelo razmjernosti očituje se u zajedničkoj odredbi koja propisuje da se sredstva prisile primjenjuju ako je vjerojatno da se mjerama upozorenja i naredbi neće postići cilj (čl. 82. st. 1.), i to tek nakon prethodnog upozorenja, osim ako je vjerojatno da bi ono ugrozilo postizanje

¹ Karlsruher Kommentar StPO-Pfeiffer/Hannich, *Einleitung*, r. br. 1. Slično Roxin/Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 26. izdanje, Beck, 2009., str. 2.

² Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 18/97., 6/99., 14/02., 13/03., 9/05., 1/06., 2/10.

³ Narodne novine br. 76/09., 92/14., 70/19.

cilja (čl. 82. st. 3.). To se načelo spominje i u općim pravilima o obavljanju policijskih poslova, gdje stoji da policijski službenik postupaju imajući u vidu razmjer između ovlasti koju primjenjuje i svrhe obavljanja policijskog posla (čl. 5. st. 1.), tj. da će policijski službenik uvijek primijeniti policijsku ovlast kojom se u najmanjoj mjeri zadire u slobode i prava čovjeka, a postiže svrha obavljanja policijskog posla (čl. 5. st. 2.). Sličnu odredbu sadrži i čl. 3. st. 2. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika.⁴ Pri samoj primjeni sredstava prisile, načelo razmjernosti odražava se u odredbi koja propisuje da policijski službenik neće uporabiti ta sredstva u mjeri većoj od nužne za ostvarenje svrhe postupanja (čl. 83. st. 1.), da će uvijek uporabiti najblaže sredstvo prisile kojim se postiže cilj (čl. 83. st. 2.), kao i da mora prestati s uporabom sredstva prisile odmah po prestanku razloga zbog kojih je sredstvo prisile bilo uporabljeno (čl. 83. st. 3.). Kod pojedinih se mjera detaljnije propisuju uvjeti njihove primjene, kao i određena ograničenja kojima se pobliže određuje doseg ustavnog načela razmjernosti (čl. 16. st. 2. Ustava)⁵ odnosno njegove tri sastavnice: prikladnosti, nužnosti i primjerenosti (uravnoteženosti).⁶

Načelo razmjernosti predmet je zasebne normativne regulacije osobito kada se radi o prisili visokog intenziteta kao što je uporaba vatrenog oružja. Sukladno s člankom 91. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, policijski službenik ovlašten je uporabiti vatreno oružje: 1. u nužnoj obrani; 2. u krajnjoj nuždi ako bez uporabe vatrenog oružja ne može otkloniti istodobnu ili izravno predstojeću neskrivljenu opasnost za vlastiti ili život druge osobe, koja se na drugi način nije mogla otkloniti; 3. ako na drugi način ne može uhititi osobu zatečenu u kaznenom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobu za kojom je raspisana potraga zbog počinjenja takvog kaznenog djela; 4. ako na drugi način ne može spriječiti bijeg osobe koja je osumnjičena ili optužena za kazneno djelo za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobe koja je pobjegla s izdržavanje kazne zatvora za takvo kazneno djelo.⁷

Uporaba vatrenog oružja prema osobama dolazi u obzir tek nakon što se uputi usmena naredba: „Stoj, policija!“, a zatim i upozorenje: „Stoj, pucat ću!“ (čl. 92. st. 1.). Nakon toga slijedi i upozoravajući hitac u zrak (čl. 92. st. 2.). On se neće ispaliti ako se time stvara opasnost za sigurnost ljudi i imovine (čl. 92. st. 2.), a upozorenje i naredba neće se uputiti ako je ugrožen život policijskog službenika ili drugih osoba zbog vjerojatnog napada ili bi se dovelo u pitanje izvršenje službene zadaće (čl. 92. st. 3.). Daljnje se ograničenje uporabe vatrenog oružja sastoji u tome što ona nije dopuštena kad dovodi u opasnost život drugih osoba, osim

⁴ Narodne novine br. 89/10., 76/15.

⁵ Načelo razmjernosti ne predstavlja samo krovno načelo za razmatranje dopustivosti uporabe sredstava prisile, nego je općenito „nit vodilja svake djelatnosti države“ (Karlsruher Kommentar StPO-Pfeiffer/Hannich, Einleitung, r. br. 30). Veliko mu značenje pridaje i njemački Savezni ustavni sud, npr. u odluci BVerfG NJW 1986, 769. Iz načela razmjernosti slijedi zabrana prekoračenja, tj. ekscesa (Verbot des Übermaßes); v. Meyer-Goßner/Schmitt-Schmitt, StPO, Einleitung, r. br. 21.

⁶ Općenito o načelu razmjernosti v. Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, 7. izdanje, Narodne novine, 2015., str. 309-313; v. i Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch-Stree/Kinzig, § 62, r. br. 4; Novoselec/Martinović, Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: Opći dio, Narodne novine, 2019., str. 418-419.

⁷ Opširnije o svakom pojedinom slučaju dopuštene uporabe vatrenog oružja v. Gluščić/Veić, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015., str. 153-162.

ako je to jedino sredstvo za obranu od napada ili otklanjanje opasnosti (čl. 93. st. 1.).

Sukladno s odredbama Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, a uzimajući u obzir i narav pojedinih sredstava prisile, slijedi da je pri uhićenju moguće primijeniti ponajprije sljedeća sredstva: tjelesnu snagu, raspršivač s nadražujućom tvari, palicu, sredstva za vezivanje, uređaj za prisilno zaustavljanje motornog vozila, službenog psa, kemijska sredstva, a naposljetku i vatreno oružje. Teoretski nije isključena ni primjena ostalih zakonom propisanih sredstava prisile kada je zadovoljena njihova primarna namjena, npr. pri uhićenju osobe koja se nalazi u većoj skupini ljudi zamisliva je upotreba uređaja za izbacivanje vode.

Premda Zakon o policijskim poslovima i ovlastima sadrži zasebni odjeljak u kojem nabroja dopuštena sredstva prisile i propisuje uvjete za njihovu primjenu, on ne daje odgovore na sve dvojbe koje se mogu pojaviti u vezi s primjenom sile pri uhićenju. Zakon o kaznenom postupku⁸ tom se problematikom, pak, gotovo uopće ne bavi, navodeći tek da se „prilikom uhićenja smije upotrijebiti samo ona sila na koju policiju ovlašćuje posebni zakon“ (čl. 108. st. 4.). Ni Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika ne sadrži posve konkretizirana rješenja. Stoga je u rubnim situacijama razmjernost potrebno procjenjivati izravno na temelju ustavnih i konvencijskih standarda te teorijski razvijenih mjerila.

3. STANDARDI UPORABE SILE U PRAKSI EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

U praksi Europskog suda za ljudska prava, problematika policijske uporabe sredstava prisile promatra se ponajprije kroz prizmu članaka 2. i 3. EKLJP-a. Pritom je upravo uhićenje jedna od najtipičnijih situacija kod kojih se u policijskom radu pojavljuje potreba za primjenom sile, što je očigledno i iz broja odluka Europskog suda za ljudska prava koje se tiču te problematike. Odredba članka 2. relevantna je u prvom redu za pitanje dopustivosti primjene smrtonosne ili potencijalno smrtonosne (letalne) sile (*lethal or potentially lethal force*), što je pojam koji obuhvaća vatreno oružje, ali ne isključuje ni druga potencijalno letalna sredstva. Odredba članka 3. od značenja je za sve slučajeve primjene sredstava prisile, neovisno o tome radi li se o (potencijalno) smrtonosnom sredstvu.

3. 1. Povreda prava na život (čl. 2. EKLJP-a) primjenom smrtonosne sile pri uhićenju

Pravo iz članka 2., na način kako je dinamički protumačio i razvio Europski sud za ljudska prava, sadrži tri glavne sastavnice: (1) zabranu nezakonitog ubojstva od strane državnih aktera; (2) obvezu poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života;⁹ (3) obvezu istraživanja sumnjive smrti.¹⁰ U čl. 2. st. 2. Konvencije propisano je da je oduzimanje života dopustivo samo kada je upotreba sile “nužno potrebna“ (u engleskom izvorniku: „apsolutno nužna“, *absolutely necessary*). Takva odredba u hrvatskom pravu izostaje. Zakon

⁸ Narodne novine br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.

⁹ U praksi ESLJP-a obveze navedene pod (1) i (2) nazivaju se supstancijalnim obvezama.

¹⁰ Jacobs/White/Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 4. izdanje, Oxford University Press, 2006., str. 143. Za razliku od obveza navedenih pod (1) i (2), obveza navedena pod (3) naziva se proceduralnom obvezom. Ovaj je rad ponajprije usmjeren na supstancijalne obveze jer se upravo kod njih manifestiraju specifičnosti uporabe sredstava prisile od strane državnih tijela.

o policijskim poslovima, doduše, taksativno nabraja slučajeve u kojima je upotreba vatrenog oružja dopuštena, no ti standardi nisu u cijelosti jednaki onima koje u praksi primjenjuje ESLJP, niti je upotreba vatrenog oružja isto što i upotreba letalne (smrtonosne) sile. Vatroeno oružje može se, naime, uporabiti i tako da se ne dovede u opasnost ljudski život, dok s druge strane i uporaba drugih sredstava prisile, npr. tjelesne snage, može predstavljati letalnu silu.

S obzirom na to da je Konvencija po svojoj pravnoj snazi iznad Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, kao i činjenicu da domaće zakonodavstvo ne sadrži izričite standarde o tome kada je dopušteno oduzimanje života, potrebno je izravno primijeniti Konvenciju osobito kada u domaćem zakonu postoji praznina ili je on neusklađen s konvencijskim standardima, no čak i kada ta usklađenost postoji, u praksi se Konvencija pokazuje važnom jer se domaća norma mora tumačiti u svjetlu tog pravnog instrumenta. Pritom treba naglasiti da je u praksi ESLJP-a pojmom letalne (smrtonosne) sile obuhvaćena: (1) sila koja je primijenjena s namjerom da bude smrtonosna i koja je prouzročila smrt; (2) sila koja je prouzročila smrt, a takva se posljedica mogla razumno predvidjeti; (3) sila koja je prouzročila ozbiljnu ozljedu, a mogla je nastupiti i smrt.

U pogledu upotrebe letalne sile ESLJP provodi test stroge razmjernosti (*strict proportionality*),¹¹ pri čemu se pri ocjeni o razmjernosti u obzir uzima konkretna svrha zbog koje je upotrijebljena letalna sila, a to može biti, sukladno sa čl. 2. st. 2. Konvencije, (a) obrana osobe od protupravnog nasilja; (b) zakonito uhićenje ili sprečavanje bijega osobe lišene slobode; (c) suzbijanje pobune ili ustanka. Dakako, sama opstojnost neke od tih triju okolnosti nije *carte blanche* koji bi dopuštao oduzimanje života, nego je to tek polazna osnova na koju valja nadograditi ocjenu o razmjernosti sile. Ocjena o razmjernosti podrazumijeva balans između svrhe koja se želi postići i sredstava usmjerenih k njezinu ostvarenju (*Güleç protiv Turske* od 27. VII. 1998., § 71),¹² no ne iscrpljuje se samo u tome, nego se pred državne vlasti postavljaju stroži zahtjevi.

Za obrađivanu je tematiku vrlo značajna presuda ESLJP-a *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 27. IX. 1995., u kojoj se taj Sud bavio pitanjem dopuštenosti primjene letalne sile prema pripadnicima Irske republikanske armije koji su u Gibraltaru obavljali izviđanje radi pripremanja terorističkih aktivnosti. Na samom početku pravne analize, ESLJP je istaknuo da jamstvo sadržano u čl. 2. mora biti „praktično i učinkovito“ (§ 146), a zatim i da je riječ o nederogabilnom pravu, zbog čega ga treba tumačiti restriktivno (§ 147). Iznimke propisane u čl. 2. st. 2. obuhvaćaju, naglašava taj sud, i namjerno ubojstvo, ali se ipak u prvom redu odnose na slučajeve upotrebe sile koje rezultiraju nenamjernim oduzimanjem života. U svakom slučaju, upotreba sile mora biti „apsolutno nužna“ (§ 148), pri čemu je i koncept apsolutne nužnosti potrebno promatrati u restriktivnom svjetlu. Traži se stroga razmjernost (*strict proportionality*) (§ 149). S naročitom pozornošću ESLJP smatra potrebnim ispitati upravo slučajeve u kojima je letalna sila namjerno primijenjena (§ 150). Prema mišljenju podnositelja zahtjeva, kada se s aspekta Konvencija ocjenjuje nacionalno pravo i praksa, oni se promatraju i kroz prizmu obveze države da osigura sustav u kojem će biti spriječen predvidivi gubitak života. Takav način rezoniranja podrazumijeva da je već

¹¹ *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 27. IX. 1995., § 149; *Kelly i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 4. V. 2001., § 93.

¹² U teorijskom smislu, time se izražava zahtjev primjerenosti (uravnoteženosti) kao jedna od sastavnica načela razmjernosti; v. npr. Krapac, *op. cit.*, str. 310.

sama okolnost što su nacionalni pravni standardi u području zaštite prava na život općeniti i fluidni, tj. da ne uzimaju u obzir standarde „apsolutne nužnosti“, dovoljna za zaključak o povredi čl. 2. st. 1. Konvencije (§ 151). Sud je, pak, istaknuo da Konvencija ne obvezuje nacionalne zakonodavce da izravno inkorporiraju njezine standarde u domaće pravo, pa se *in abstracto* kompatibilnost nacionalnih odredaba s konvencijskim standardima ne propituje (§ 153), nego se ostavlja otvorenom mogućnost da pri interpretaciji nacionalnih standarda, makar oni bili i drugačije verbalizirani od konvencijskih odredaba, sudovi i druga državna tijela *in concreto* primijene kriteriji koji bi bili usklađeni s konvencijskima. Drugim riječima, u presudi *McCann* Sud je naglasio da svaki predmet u ovoj domeni ispituje samog za sebe, imajući u vidu konkretne okolnosti slučaja i primjenu konvencijskih standarda u praksi, dok je nacionalno zakonodavstvo *in abstracto* od sekundarne važnosti (§ 154). Na temelju toga, zaključio je da razlika između nacionalnog pravnog standarda (oduzimanje života koje se može „razumno opravdati“) u odnosu na konvencijski standard apsolutne nužnosti nije dovoljno velika da bi to samo za sebe predstavljalo povredu obveze države poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života iz čl. 2.

Nakon što je utvrdio da ne postoje dokazi da je ubojstvo bilo unaprijed isplanirano (tj. počinjeno s predumišljajem, *premeditated*) (§ 174-184), ESLJP je ocijenio da ponašanje vojnika koji su usmrtili pripadnike IRA-e jest bilo namjerno (*shoot to kill*), ali je bilo izazvano time što su, s obzirom na okolnosti slučaja (posezanje rukom u jaknu itd.), smatrali da im izravno prijeti napad od strane ubijenih. U materijalnopravnom smislu, riječ je o zabludi o okolnostima koje isključuju protupravnost jer su, u svjetlu informacija koje su im bile dostupne, vojnici „smatrali da je nužno ubiti sumnjivce radi toga da ih spriječe u detoniranju bombe i prouzročenju ozbiljnog gubitka života“, da bi se naposljetku ispostavilo da su pripadnici IRA-e bili nenaoružani (§ 200, § 93). Pod iznimku iz čl. 2. st. 2. Konvencije, prema stajalištu suda, mogu se supsumirati i takvi slučajevi, tj. oni u kojima se odluka o upotrebi letalne sile temeljila na iskrenom uvjerenju (*honest belief*) koje se u trenutku poduzimanja radnje činilo opravdanim, a kasnije se pokazalo pogrešnim (§ 200).¹³ Stoga radnje koje su vojnici poduzeli same za sebe nisu predstavljale povredu prava na život propisanog Konvencijom.¹⁴

Naposljetku se pitanje povrede prava na život promatralo i s aspekta kontrole i organizacije cjelokupne operacije, tj. imajući u vidu stadij djelovanja državnih tijela koji je prethodio samoj operaciji. Iz same zapovijedi nadređenog proizlazilo je, doduše, da je namjera državnih vlasti bila uhititi sumnjivce, a ne ubiti ih (§ 202), ali se postavlja pitanje zašto sumnjivci npr. nisu bili uhićeni već na granici Gibraltara ili na drugi način spriječeni da uđu na to područje, što je bilo izvedivo kada se ima u vidu da su državne vlasti imale informaciju o njihovim namjerama (§ 203). Britanske su vlasti na to odgovorile da tadašnji fond podataka kojim su raspolagali možda ne bi bio dovoljan za zadržavanje sumnjivaca i njihov kazneni progon, što bi moglo dovesti do njihova brzog otpuštanja, a samim time i do toga da uskoro počnu planirati novi teroristički napad (§ 204). Međutim, ESLJP je ocijenio da rizici za stanovništvo Gibraltara izazvani time što se dopustio ulazak sumnjivaca na to područje ima

¹³ Takav je stav Sud zauzeo i u presudi *Bubbins protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 17. III. 2005.*, § 138. Opširnije o toj presudi v. Škrtić, *Međunarodni pravni standardi kojima se uređuje policijska uporaba sredstava prisile, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2007, str. 187-214, str. 196-197.

¹⁴ Opširnije v. Već, *Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti* (doktorska disertacija), Rijeka, 1999., str. 65-66.

veću težinu od eventualne posljedice nedostatka dokaza za zadržavanje i postupak protiv sumnjivaca. Imajući u vidu okolnosti slučaja, upotreba letalne sile i oduzimanje života sumnjivaca bilo je predvidivo, ako ne i vjerojatno (§ 205). Vjerojatnost da su sumnjivci na izviđačkoj misiji nije se, premda je postojala, u dovoljnoj mjeri razmatrala (§ 208), što je između ostaloga dovelo do toga da se jedna radna hipoteza (izravno predstojeći napad sumnjivaca) predstavila vojnicima kao potpuno izvjestan tijek događaja, iz kojeg bi proizlazilo da je upotreba letalne sile neizbježna (§ 210). Sud je, nadalje, kao propust državnih vlasti ocijenio i mogući izostanak uputa vojnicima da se pri upotrebi vatrenog oružja nastoje ograničiti na ozljeđivanje sumnjivaca, umjesto automatske primjene smrtonosne sile. Konačnu ocjenu o tome da je povrijeđen čl. 2. Konvencije, ESLJP je u predmetu *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* utemeljio na sljedećim faktorima: (1) nesprječavanju ulaska sumnjivaca u Gibraltar; (2) nedovoljnom razmatranju mogućnosti da je obavještajna procjena bila pogrešna i (3) automatskom pribjegavanju primjeni letalne sile. Na osnovi tih triju faktora, sud je ustvrdio da ga nacionalne vlasti „nisu uvjerile“ da je primjena smrtonosne sile bila apsolutno nužna (§ 213), iz čega je slijedio zaključak da je u predmetnom slučaju povrijeđeno pravo na život. Predmet *McCann* je značajan i jer se u njemu jasno pokazuje da se standardi za primjenu sile ne odnose samo na onoga tko neposredno primjenjuje silu, nego i na hijerarhijski nadređene osobe, kao i na one koje na drugi način sudjeluju u pripremi određene operacije.

U presudi *Makaratzis protiv Grčke* od 20. XII. 2004., Europski sud za ljudska prava naglasio je da policijski službenici „ne smiju biti ostavljeni u vakuumu“ u pogledu obavljanja svojih zadaća, nego je nužno da pravni i administrativni okvir definira ograničen krug okolnosti u kojima mogu upotrijebiti vatreno oružje i silu općenito, imajući u vidu i razvijene međunarodne standarde (§ 59).¹⁵ U činjeničnom smislu, navedeni se predmet ticao slučaja u kojem su policijski službenici, kako bi zaustavili podnositeljev automobil koji je nekontrolirano, brzo i opasno vozio, ispalili iz revolvera, pištolja i kratkih strojica prema vozilu velik broj hitaca i time ozlijedili podnosioca u području stopala, ruke i stražnjice, pri čemu nije u potpunosti razriješeno tko je od policijskih službenika ispalio sporne metke, ali je utvrđeno da je automobil pogodilo njih šesnaest. Okolnost da predmetni događaj nije doveo do smrti podnosioca ESLJP nije smatrao zaprekom da slučaj razmatra u okviru pojma letalne sile odnosno čl. 2. st. 2. Konvencije (§ 49), premda je naglasio da samo u iznimnim slučajevima upotrebe vatrenog oružja ishod koji nije bio fatalan može predstavljati povredu Konvencijom zaštićenog prava na život (čl. 2.), dok se u pravilu takvi slučajevi raspravljaju u okviru zabrane mučenja (čl. 3.) (§ 51). Da bi određena primjena sile bila razmatrana kroz prizmu čl. 2., mora se raditi o sili koja ne predstavlja puki napad na tjelesnu cjelovitost, nego o ugrožavanju života (§ 52); tim više se u konkretnom slučaju ne može raditi o povredi čl. 3. kada se ima u vidu da policijski službenici nisu imali namjeru izazivanja boli i poniženja progonjene osobe, nego su (pa i po cijenu smrti te osobe) išli za time da zaustave njegov automobil. Načelna primjenjivost čl. 2. za sud stoga nije bila sporna usprkos tome što je smrtna posljedica izostala.¹⁶

Slučaj *Makaratzis protiv Grčke* ticao se prije svega pozitivne obveze državnih vlasti da poduzmu mjere kako bi se zaštitilo podnositeljevo pravo na život, tj. kako bi se spriječio predvidivi gubitak života. Prema ustaljenoj praksi ESLJP-a, odredba čl. 2. st. 1. Konvencija ne ograničava se samo na zabranu nezakonitog usmrćivanja, nego obuhvaća i spomenutu

¹⁵ Tako i u odluci *Giuliani i Gaggio protiv Italije* od 24. III. 2011., § 209.

¹⁶ Tako i u odluci *Soare i dr. protiv Rumunjske* od 22. II. 2011., § 108-109.

pozitivnu obvezu, koja podrazumijeva stvaranje unutarnjeg pravnog poretka koji osigurava živote građana, i to ponajprije tako što odvraća, suzbija i kažnjava povredu prava na život. Djelatnost policije ne samo da mora biti utemeljena na odredbama unutarnjeg pravnog poretka pojedine države, nego taj poredak mora u dovoljnoj mjeri uređivati obavljanje policijskih poslova i sadržavati adekvatna i učinkovita jamstva protiv arbitarnosti i zloupotrebe sile (§ 58). Stoga se u konkretnom slučaju nije ocjenjivala samo opravdanost upotrebe sile, nego i je li način na koji je predmetna policijska operacija bila pravno regulirana i organizirana bio takav da se u najvećoj mogućoj mjeri umanjuje rizik za ljudski život (§ 60). U vrijeme događaja, primjenjivo grčko zakonodavstvo potjecalo je iz 1943., kada je ta zemlja bila okupirana od Njemačke. Odredba koja je regulirala uporabu vatrenog oružja predviđala je vrlo širok spektar situacija u kojima policijski službenik smije upotrijebiti oružje. Takvu regulativu ELSJP nije smatrao odgovarajućom zakonskom zaštitom u smislu konvencijskog čl. 2. Iako je ELSJP ocijenio da upotreba oružja u konkretnom slučaju jest bila opravdana kako bi se neutralizirala opasnost koju je predstavljao vozač (a ne samo kako bi se vozač uhitio), „kaotičan način“ na koji je to oružje bilo primijenjeno taj je sud ocijenio neprihvatljivim (§ 67) jer je iz putanje hitaca bilo očito da oni nisu bili upućeni samo u smjeru guma, nego i u vjetrobransko staklo itd. U prilog ocjeni o povredi čl. 2. govorila je i okolnost da su određene upute bile dane od kontrolnog centra, ali je lanac zapovijedanja bio vrlo manjkav, pa su mnogi policajci postupali spontano, prema vlastitom nahođenju (§ 68). Upravo je izostanak „odgovarajuće strukture koja je trebala biti uspostavljena od strane domaćeg prava i prakse“ bio ključan za ocjenu da je došlo do povrede (§ 70). Tu je ocjenu osnažila i manjkavost istrage tog događaja od strane državnih vlasti (§ 73-80).

Sljedeći se važan predmet, *Načova protiv Bugarske* (eng. *Nachova*, bug. *Начова*) od 6. VII. 2005., odnosio na slučaj sprječavanja bijega pripadnika bugarske vojske osuđenih za nenasilna kaznena djela, koji su radili na gradilištu izvan kruga zatvora i otuda nastojali pobjeći vojnoj policiji. Bjegunci su bili nenaoružani i nisu se nasilno odupirali uhićenju, ali su ipak ubijeni kada su pokušali preskočiti ogradu. Važan je zaključak ELSJP-a prema kojem se „potencijalno smrtonosna sila ne može smatrati apsolutno nužnom kada se zna da osoba koja se uhićuje ne predstavlja opasnost za život ili tijelo i kada se ne sumnjiči da je počinila nasilan zločin“. To vrijedi i kada bi neprimjena letalne sile podrazumijevala gubitak mogućnosti da se osoba uhvati, tj. da se spriječi njezin bijeg (§ 107).¹⁷ Osobitost navedenog predmeta proistječe ponajprije iz toga što su pripadnici vojne policije prema bugarskom zakonu bili ovlašteni u situaciji poput ovdje opisane primijeniti letalnu silu; ubijanje dezertera pri bijegu preko ograde bilo je, dakle, dopušteno prema nacionalnom zakonu. No kako je taj zakon bio protivan konvencijskom kriteriju „apsolutne nužnosti“ (stroge razmjernosti danim okolnostima), sud je utvrdio povredu čl. 2. (§ 87). Iz toga slijedi da je i za zakonodavca i za državna tijela koja primjenjuju silu konvencijska praksa, naročito u pogledu mjerila „apsolutne nužnosti“, izuzetno važna jer zakonodavčev propust da domaći zakon prilagodi konvencijskim kriterijima može dovesti do neusklađenosti konvencijskog prava s domaćom pravnom praksom. U takvim bi slučajevima primjenjivač norme morao dati prednost Konvenciji

¹⁷ Sud je isto ponovio u presudi *Kakoulli protiv Turske* od 22. XI. 2005., § 108; *Wasilewska i Kalucka protiv Poljske* od 23. II. 2010., § 43. U potonjoj je presudi (§ 44) ELSJP naglasio i da „legitimni cilj provedbe zakonitog uhićenja može opravdati ugrožavanje ljudskog života samo u okolnostima apsolutne nužnosti“. *Upotrijebiti letalnu silu samo kako bi se spriječio bijeg protivno je pravu na život zaštićenom u čl. 2. Konvencije* (§ 53).

ili se u protivnom riskira da ESLJP utvrdi povredu konvencijskog prava. Takve se neželjene konsekvencije najbolje mogu spriječiti na zakonodavnoj razini, usklađivanjem zakona s konvencijskim standardima, a ako to izostane, neposrednom primjenom tih standarda u praksi.

U presudi *Načova*, ESLJP se izravno pozivao na kriterije primijenjene u presudama *McCann* i *Makaratzis*, navodeći da su stekli položaj općih načela. Kada je proklamirao potrebu za restriktivnim („striktnim“) tumačenjem okolnosti u kojima je oduzimanje prava na život opravdano, sud je naveo da je „osnovna dužnost svake države zajamčiti pravo na život tako što će odgovarajućim zakonskim i administrativnim okvirom definirati ograničene okolnosti pod kojima pripadnici policije smiju upotrijebiti silu i vatreno oružje u skladu s relevantnim međunarodnim standardima“. Upotrebi vatrenog oružja smije se pribjeći samo nakon „pažljive procjene okolnosti dane situacije“ i „procjene vrste kaznenog djela koje je bjegunac počinio i društvene opasnosti koju predstavlja“ (§ 96). Osim toga, „zakon koji uređuje rad policije mora sadržavati sustav adekvatnih i učinkovitih mjera zaštite protiv arbitrarnog pribjegavanja sili i zloupotrebe sile“. Policijski službenici moraju biti izučeni za procjenu je li primjena sile apsolutno nužna (§ 97), a pri planiranju i kontroli operacije moraju biti dane upute da se rizik od gubitka života svede na minimum (§ 105). S obzirom na izostanak navedenih standarda u postupanju bugarskih vlasti, ESLJP je zaključio da je oduzimanje života bilo protivno čl. 2. Konvencije, a do istoga je zaključka došao i imajući u vidu proceduralne razloge, tj. manjkavost istrage koju su provele državne vlasti (§ 93-119).

U kontekstu uporabe sredstava prisile, bitna je i presuda *Şimşek i dr. protiv Turske* od 26. VII. 2005. I u njoj je ESLJP utvrdio izostanak odgovarajuće istrage (§ 114-125), što je već samo po sebi dovoljno za utvrđenje povrede prava zaštićenog u čl. 2., no do zaključka o toj povredi došao je primarno na temelju „supstancijalnih aspekata“ prava na život. Sud je ponovio da za ocjenu o dopuštenosti primjene letalne sile nije dovoljno da ta sila bude primijenjena sukladno s nacionalnim pravnim propisima, nego je potrebno i da ti propisi budu takvi da pružaju odgovarajuća i učinkovita jamstva protiv arbitrarnosti i zloupotrebe prava. U situaciji u kojoj su policijski službenici rastjerivali prosvjednike – koji su bacali na policiju kamenje i Molotovljeve koktele – tako što su u njih pucali iz vatrenog oružja, ubivši jednu i ranivši 25 osoba, sud je smatrao da je povrijeđen čl. 2. Konvencije. Pritom je ključno bilo to što nadležne državne vlasti nisu policajce opremile sredstvima prisile koja su blaža od vatrenog oružja, a koja bi također učinkovito rastjerala demonstrante, npr. nadražujućim sredstvima, vodenim topovima ili gumenim mecima (§ 108).¹⁸

U presudi *Gorovenki i Bugara* (eng. *Gorovenky and Bugara*, ukr. *Горovenки та Бугара*) protiv Ukrajine od 12. I. 2012., ESLJP je još jednom ponovio opća načela dopuštenosti upotrebe letalne sile, no u konkretnom je slučaju dodatno naglasio i dužnost policije da pri opremanju policije vatrenim oružjem ne vodi brigu samo o nužnoj tehničkoj obuci, nego i o tome da provede brižljiv odabir agenata kojima se oružje povjerava, a sve kako bi se spriječio predvidiv gubitak života (§ 38). Prema stavu suda, upravo je taj propust državnih vlasti doveo do toga da policijski službenik, koji je već ranije bio disciplinski kažnjavan, izvan službe bude u prilici iz policijskog pištolja ubiti dvoje ljudi.¹⁹

¹⁸ U kontekstu dužnosti države da na odgovarajući način opremi policijske službenike v. i *Güleç protiv Turske* od 27. VII. 1998., § 71.

¹⁹ Nužnost pomne selekcije službenika ovlaštenih nositi oružje ESLJP je naglasio i u presudi *Sašo Gorčiev protiv Sjeverne Makedonije* od 27. III. 2012., § 51.

Nasuprot tome, u predmetu *Fergec protiv Hrvatske* od 9. V. 2017., ESLJP – premda je utvrdio povredu čl. 2. zbog proceduralnih razloga (dugotrajnosti postupka) – nije našao da je pravo iz čl. 2. Konvencije povrijeđeno i iz supstancijalnih razloga, tj. zbog propusta države da spriječi smrt žrtve. U konkretnom slučaju, radilo se o tome da je djelatna vojna osoba izvan službe, odjevena u civilnu odjeću, ne koristeći oružje dodijeljeno u vezi s njezinim položajem, nemarnim ponašanjem izazvala tešku tjelesnu ozljedu žrtve.

Obveza zaštite života postoji ne samo u odnosu na same osobe koje državna tijela namjeravaju uhititi, onesposobiti i sl., nego i u odnosu na osobe u njihovu okruženju. To se osobito odnosi na nastojanja državnih tijela da oslobode taoce. U predmetu *Tagajeva* (eng. *Tagayeva*, rus. *Tazaeva*) i *dr. protiv Rusije* od 13. IV. 2017., koji se ticao terorističkog napada na školu u Beslanu, ESLJP je procjenjivao planiranje i nadzor operacije, zaključivši da su ruske vlasti povrijedile čl. 2. Konvencije zbog „nesposobnosti zapovjednih struktura operacije u održavanju jasne linije zapovijedanja i odgovornosti, koordiniranju, komuniciranju detalja važnih za operaciju spašavanja ključnim involviranim strukturama i planiranju potrebne opreme i logistike“ (§ 574). Pri ocjeni o dopustivosti upotrebe letalne sile, sud je upotrijebio kriterij „apsolutne nužnosti“. Na temelju tog mjerila, zaključeno je da je upotreba tenkova, raketnih bacača i bacača plamena predstavljala uporabu nediskriminirajuće sile od strane državnih snaga, čime se doprinijelo smrti talaca (§ 590). Sama uporaba letalne sile nije ocijenjena spornom (§ 591), no nacionalni pravni okvir nije propisivao koje se oružje i streljivo u takvim situacijama mogu upotrijebiti, a nije na jasan način propisivao ni obvezu pridržavanja načela razmjernosti (§ 598). Naposljetku je, pri ocjenjivanju apsolutne nužnosti, pozvavši se na uvriježene standarde uspostavljene još u presudi *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, ESLJP utvrdio povredu čl. 2., pri čemu je naglasio da su zapovjednici operacije pri uporabi oružja morali imati u vidu i opasnost za živote stotina talaca zatočenih u školskoj zgradi (§ 607).²⁰

3. 2. Povreda zabrane mučenja (čl. 3. EKLJP-a) pri uhićenju

Uporaba sile pri uhićenju može predstavljati i povredu čl. 3. EKLJP-a. Riječ je o zabrani koja se ne može derogirati ni u kakvom javnom interesu,²¹ pa ni kada je riječ o terorizmu i sličnim oblicima kriminalnih aktivnosti koje značajno ugrožavaju javnu sigurnost. Zbog toga je zabranjena svaka primjena fizičke sile koja nije nužna (*strictly necessary*) zbog ponašanja same osobe prema kojoj se sila primjenjuje (*Ribitsch protiv Austrije* od 4. XII. 1995., § 38). Da bi se radilo o povredi čl. 3., mora biti riječ barem o sili koja dostiže „minimalni stupanj ozbiljnosti“ (*minimum level of severity*), što ovisi o okolnostima konkretnog slučaja (dob, spol, zdravlje uhićenika itd.). Primjerice, čak i nepotrebna uporaba sredstava za vezivanje može predstavljati nečovječno ili ponižavajuće postupanje i samim time može biti dovoljna za povredu navedene odredbe (*Henaf protiv Francuske* od 27. XI. 2003.), npr. kada je riječ o staroj ili bolesnoj osobi koja očito ne predstavlja opasnost niti može pobjeći.²² Za ovu konvencijsku povredu nije nužno da se radi o ponašanju policije koje predstavlja mučenje osobe; dovoljno je da postoji prekomjerna uporaba sile koja predstavlja nečovječno ili ponižavajuće

²⁰ Za daljnje presude ESLJP-a u vezi s pravom na život v. i Grdinić, *Europski sud za ljudska prava i pravo na život*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2/2006, str. 1089-1126.

²¹ Tako npr. *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 15. XI. 1996.

²² V. i *Erdoğan Yağiz protiv Turske* od 6. III. 2007.

postupanje (*Ribitsch protiv Austrije*, § 38). Ne mora postojati namjera policije da ponizi uhićenu osobu (*Peers protiv Grčke* od 19. IV. 2001., § 74).

Kao i pri ocjenjivanju je li povrijeđeno pravo na život, pri ocjeni o povredi zabrane mučenja ESLJP uzima u obzir način na koji je planirana određena operacija. Ako je to vremenski moguće, policija je dužna procijeniti moguće rizike i poduzeti nužne mjere kako bi se osigurala odgovarajuća provedba uhićenja, uz minimiziranje vjerojatnosti pribjegavanja upotrebi sredstava prisile. Primjerice, u predmetu *Rehbock protiv Slovenije* od 28. XI. 2000. Sud je ocijenio da je upotreba sile bila prekomjerna jer su policijski službenici zadali tešku tjelesnu ozljedu uhićeniku dok se opirao uhićenju iako su bili u mogućnosti pripremiti uhićenje na način da minimiziraju upotrebu sile. Sud je naglasio da je u slučajevima planiranih operacija traženi standard izbjegavanja prekomjerne primjene sile viši negoli u „spontanim situacijama“. Ozljeđivanje uhićenice od strane policijskog službenika iz osвете što ga je ona ošamarila, ne predstavlja slučaj nužne uporabe sile; od policajca se moglo očekivati da se suzdrži od takve reakcije (*Fahriye Çalıřkan protiv Turske* od 2. X. 2007., § 43). Sve to, dakako, ne znači da je svako tjelesno ozljeđivanje pri uhićenju nedopušteno s aspekta čl. 3. Konvencije; ESLJP je npr. u slučaju 48-godišnje žene koja je bježeći od policije zadobila iščašenje ramenog zgloba, modrice na licu itd. zaključio da se te ozljede mogu pripisati ponašanju uhićenice (*Klaas protiv Njemačke* od 22. IX. 1993.).²³

4. ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI

Zakonita uporaba sredstava prisile ranije je bila kaznenim zakonodavstvom izrijekom propisana kao razlog isključenja protupravnosti, no zakonodavac je odlučio tu zakonsku odredbu izostaviti iz aktualnog Kaznenog zakona²⁴ (KZ/11).²⁵ Stoga sada kaznenopravni učinak zakonite uporabe sredstava prisile nije izričito propisan kaznenim zakonodavstvom. S druge pak strane, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima u čl. 98. navodi sljedeće: „Kada su sredstva prisile uporabljena na način propisan zakonom, isključena je odgovornost policijskog službenika koji ih je uporabio.“

Pojam „odgovornost“ nije dio kaznenopravne dogmatike, pa je nejasno zašto ga je zakonodavac upotrijebio ako je htio regulirati kaznenopravni učinak zakonite uporabe sredstava prisile. Moguće je da je uporabom tog pojma tendirao obuhvatiti i građanskopravnu odgovornost pa se poslužio općenitijim terminom. Međutim, unatoč takvoj difuznoj formu-

²³ Za daljnje primjere opravdane uporabe sile v. npr. Reid, *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 4. izdanje, Sweet & Maxwell, 2012., str. 796.

²⁴ Narodne novine br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.

²⁵ Izričito propisivanje zakonite uporabe sredstava prisile kao razloga isključenja protupravnosti u KZ/97. kritizirao je Škrtić (Ovlast na uporabu sile kao razlog isključenja protupravnosti, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2008, str. 255-282, str. 278-279), navodeći da je riječ o nepotrebnom propisu. Ta se odredba (čl. 32. KZ/97.) kritizirala i zbog toga što je utemeljena „isključivo na formalnom kriteriju“, tj. zato što ni na koji način nije sadržajno određivala okvire dopuštenosti primjene sile (Pavišić/Grozđanić/Veić, Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2007., str. 138-139).

laciji, nesporno je da je učinak zakonite uporabe sredstava prisile u kaznenopravnom smislu isključenje protupravnosti, a ne samo kaznene odgovornosti. Kaznena je odgovornost isključena i kada je protupravno djelo počinjeno, ali počinitelj nije kriv, no takve situacije (npr. neubrojivost) valja strogo lučiti od isključenja protupravnosti. Pritom je irelevantno što je kazneni zakonodavac odlučio ispustiti odredbu koja zakonitu uporabu sredstava prisile izrije kom postulira kao razlog isključenja protupravnosti; notorno je, naime, da razlozi isključenja protupravnosti mogu, ali ne moraju biti propisani Kaznenim zakonom. U općem dijelu KZ-a danas se među razlozima isključenja protupravnosti spominju jedino nužna obrana i krajnja nužda, no protupravnost je isključena i u nizu drugih slučajeva, kako na temelju posebnog dijela KZ-a, tako i na temelju propisa nastalih izvan kaznenog zakonodavstva, pa tako i policijskog. Načelo jedinstva pravnog poretka ogleda se u zamisli da bi pravni poredak zapao u proturječnost ako bi u jednoj grani neko ponašanje dopuštao, a u kaznenom pravu ga zabranjivao.²⁶ Stoga postupanje policije u skladu sa zakonskim ovlastima, bilo da one proizlaze iz Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, bilo iz nekog drugog zakona (npr. Zakona o kaznenom postupku), nedvojbeno isključuje protupravnost. To se odnosi na slučajeve uporabe sredstava prisile, ali i na druge slučajeve u kojima policijski službenici obavljajući svoje zakonom propisane zadaće ostvaruju obilježja kaznenog djela, npr. ako (s primjenom prisile ili bez primjene prisile) ulaze u tuđi dom na temelju zakonske ovlasti.

Iz navedenoga proizlazi da je odredba čl. 98. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima neprecizna. Daljnji je njezin nedostatak u tome što zanemaruje jedan slučaj u kojem je kaznena odgovornost policijskog službenika na temelju kaznenog zakonodavstva također isključena. Riječ je o slučaju u kojem se policijski službenik nalazi u zabludi, koja isključuje njegovu namjeru ili se za tu namjeru, iako postoji, policijski službenik ne kažnjava. Na takve se situacije primjenjuju odredbe o zabludi o biću djela (čl. 30. KZ-a) ili o zabludi o okolnostima koje isključuju protupravnost (čl. 31. KZ-a). Primjerice, ako policijski djelatnik uhiti neku osobu pogrešno držeći da je to osoba protiv koje je izdan dovedbeni nalog ili ako primijeni silu prema osobi koju uhićuje pogrešno smatrajući da ta osoba kod sebe ima nož, riječ je o zabludi koja isključuje „odgovornost“ ako je neotklonjiva, dok u slučaju da je otklonjiva policijski službenik odgovara za nehaj, no samo pod uvjetom da je postupanje iz nehaja kažnjivo.²⁷ Nerazlikovanje protupravnosti i krivnje u kritiziranoj odredbi Zakona o policijskim poslovima i ovlastima obično u praksi neće izazivati probleme jer je „odgovornost“ isključena neovisno o tome je li isključena protupravnost ili krivnja, no pravilno teorijsko razlučivanje tih dvaju elemenata kaznenog djela svakako jest bitno jer postoje sankcije i mjere za koje je dovoljno da je djelo protupravno, bez obzira na to je li skrivljeno (npr. sigurnosne mjere i oduzimanje imovinske koristi), a i iz praktičnih je razloga diferencijacija korisna jer je u slučaju isključenja protupravnosti krivnju nepotrebno razmatrati.²⁸

5. ZAKLJUČAK

Za razliku od pojedinih europskih zakonodavstava koja ne propisuju uvjete za primjenu sredstava prisile od strane policije, ili su ti propisi vrlo zastarjeli, Zakon o policijskim poslovi-

²⁶ Novoselec/Martinović, Komentar Kaznenog zakona, *op. cit.*, str: 95-97.

²⁷ V. *ibid.*, str. 98-99.

²⁸ V. i Veić, *op. cit.*, str. 51.

ma i ovlastima posvećuje toj materiji značajnu pozornost. Odredbe tog Zakona uvelike su usklađene s međunarodnim standardima, pa i onima koji proizlaze iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, no određene manjkavosti domaćeg pravnog okvira ipak postoje. One se očituju ponajprije u području dopustivosti uporabe letalne (smrtonosne) sile. Kada propisuje uvjete za primjenu vatrenog oružja prema osobama, domaći se zakon – pa ni Ustav – ne referiraju u dovoljnoj mjeri na kriterije koji su sadržani u čl. 2. Konvencije i praksi Europskog suda za ljudska prava koja je razvijena na temelju te odredbe. Središnje je pitanje, na koje domaće zakonodavstvo ne daje sasvim decidan odgovor, pod kojim je uvjetima dopušteno upotrijebiti silu koja, prema razumnom očekivanju, može dovesti do smrti osobe prema kojoj se primjenjuje sila.

Navedena je tematika, što pokazuje i praksa ESLJP-a, osobito relevantna u kontekstu mogućnosti uporabe letalne sile pri uhićenju, pa je toj problematici u ovom radu posvećena najveća pozornost. Osim nesporne ovlasti primjene vatrenog oružja u nužnoj obrani i krajnjoj nuždi, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima propisuje u čl. 91. toč. 3. i 4. da je policijski službenik ovlašten primijeniti vatreno oružje „ako na drugi način ne može uhititi osobu zatečenu u kaznenom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobu za kojom je raspisana potraga zbog počinjenja takvog kaznenog djela“, kao i „ako na drugi način ne može spriječiti bijeg osobe koja je osumnjičena ili optužena za kazneno djelo“ za koje se može izreći takva kazna „ili osobe koja je pobjegla s izdržavanje kazne zatvora za takvo kazneno djelo.“

Citirane odredbe vođene su načelom razmjernosti, što se vidi po tome što sužavaju mogućnost upotrebe vatrenog oružja samo na najteža kaznena djela: ona za koja se može izreći kazna zatvora od deset godina ili stroža kazna. Načelo razmjernosti proklamirano je, osim toga, na više mjesta u Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima, a proklamira ga i sam Ustav, no ni u tim svojim otjelovljenjima ono nije propisano u onom opsegu u kojem ga u svojoj praksi primjenjuje Europski sud za ljudska prava. Iako navedene domaće norme obuhvaćaju sva tri aspekta načela razmjernosti (prikladnost, nužnost i primjerenost), u pogledu zahtjeva primjerenosti one ostaju na poprilično visokoj razini apstrakcije iz koje se konvencijski standardi ne mogu neposredno deducirati. To znači da je u policijskoj praksi potrebno osvijestiti i neposredno primjenjivati ne samo zakonske, nego i konvencijske standarde, i to na način kako ih je protumačio ESLJP. Postojanje tih standarda trebalo bi potaknuti i našeg zakonodavca da dopuni domaće norme na način koji će unaprijed spriječiti moguće povrede Konvencije u policijskoj praksi, što je važno osobito danas kada je policija suočena s pojačanim priljevom migranata.

Konvencijsko pravo na život, sukladno s praksom ESLJP-a, pred nacionalne vlasti postavlja tri temeljna zahtjeva, od kojih su dva supstancijalna i jedan proceduralni. Proceduralni je zahtjev obveza istraživanja sumnjive smrti i on nije dio teme ovoga rada. Supstancijalni su zahtjevi zabrana nezakonitog ubojstva od strane državnih aktera, ali i obveza poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života. Upravo je potonji zahtjev najrelevantniji pri poduzimanju mjera o kojima je riječ u ovome radu. U hrvatskom kontekstu, posebno treba naglasiti ograničenje koje proizlazi iz presude *Načova protiv Bugarske*: „potencijalno smrtonosna sila ne može se smatrati apsolutno nužnom kada se zna da osoba koja se uhićuje ne predstavlja opasnost za život ili tijelo i kada se ne sumnjiči da je počinila nasilan zločin“. Riječ je o ograničenju koje vrijedi i za slučajeve kaznenih djela koja inače udovoljavaju kri-

teriju iz čl. 91. st. 3. i 4. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, tj. za koja je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina. Ono, dakako, ne umanjuje pravo policijskih službenika da primijene silu prema napadaču u nužnoj obrani odnosno prema izvoru opasnosti u krajnjoj nuždi (jer se to pravo ravna po općim propisima i vrijedi za sve građane), ali je značajno u kontekstu specifičnih ovlasti policije u onom segmentu u kojem one nadilaze prava „običnih“ građana. Osim navedenog ograničenja, važni su i standardi ESLJP-a koji se ne odnose izravno na policijske službenike koji primjenjuju silu, nego se tiču širih organizacijskih pitanja. Da bi državne vlasti udovoljile obvezi poduzimanja mjera zaštite prava na život, potrebno je da, u granicama u kojima je to moguće, zapovjedne strukture provode „kontrolu i organizaciju“ operacije u kojoj se primjenjuje letalna sila. Također je bitno jesu li policijski službenici kojima se povjerava oružje dovoljno brižljivo odabrani, kakve su im upute dane, jesu li oni uvježbani za procjenu kada je primjena sile apsolutno nužna i stoje li im na raspolaganju i sredstva prisile koja su manje opasna.

I kada je riječ o upotrebi sile koja nije letalna, ESLJP je razvio određene standarde koji se tiču načela razmjernosti, a u kontekstu teme ovog rada, osobitu važnost imaju standardi razvijeni u okviru čl. 3. Konvencije. Da bi se radilo o povredi te odredbe, dovoljno je da se pri oduzimanju slobode primijene metode koje predstavljaju nečovječno ili ponižavajuće postupanje, tj. nije nužno da one dosegnu razinu mučenja. I primjena sredstava prisile nižeg intenziteta može predstavljati povredu čl. 3., npr. vezivanje osobe koja zbog dobi ne može bježati. Pri uporabi sredstava prisile koja nisu letalna također se traži odgovarajuće planiranje operacije, kada je to moguće, kako bi se minimizirala primjena sile.

Na pitanje dopuštenosti uporabe sile, kako s aspekta domaćih propisa, tako i s aspekta Konvencije i drugih međunarodnih instrumenata, nadovezuje se pitanje kaznenopravne odgovornosti policijskog službenika. Nesporno je da zakonita uporaba sredstava prisile, unatoč nespretnom izričaju u čl. 98. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, predstavlja ne samo razlog isključenja „odgovornosti“ policijskog službenika, nego i razlog isključenja protupravnosti. I zabluda policijskog službenika ima kaznenopravni učinak: ovisno o tome koji je sadržaj te zablude, ona isključuje namjeru ili dovodi do nekažnjavanja namjere.

LITERATURA

1. Gluščić/Veić, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015.
2. Grdinić, Europski sud za ljudska prava i pravo na život, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2/2006, str. 1089-1126.
3. Jacobs, White, Ovey, The European Convention on Human Rights, 4. izdanje, Oxford University Press, 2006.
4. Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung, 6. izdanje, Beck, 2008.
5. Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, 7. izdanje, Narodne novine, 2015.
6. Meyer-Goßner/Schmitt, Strafprozessordnung, 62. izdanje, Beck, 2019.

7. Novoselec/Martinović, Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: Opći dio, Narodne novine, 2019.
8. Pavišić/Grozđanić/Veić, Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2007.
9. Reid, A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 4. izdanje, Sweet & Maxwell, 2012.
10. Roxin/Schünemann, Strafverfahrensrecht, 26. izdanje, Beck, 2009.
11. Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch, Strafgesetzbuch, 29. izdanje, 2014.
12. Škrtić, Međunarodni pravni standardi kojima se uređuje policijska uporaba sredstava prisile, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2007, str. 187-214.
13. Škrtić, Ovlast na uporabu sile kao razlog isključenja protupravnosti, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2008, str. 255-282.
14. Veić, Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti (doktorska disertacija), Rijeka, 1999.

Summary

Igor Martinović, Petar Veić

Use of Firearms and Other Means of Force during Arrest: Normative Restrictions in the Context of the Right to Life and Prohibition of Torture

In Continental legal theory, lawful use of force is regarded as a ground of justification of an otherwise wrongful act, although the Criminal Code of Croatia no longer expressly prescribes it. Cases in which the use of force is permissible are governed by The Act on Police Duties and Powers, but also by international law, which is superior to domestic law. In this area, the most important legal instrument is the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and in particular, Article 2 and 3 thereof (right to life and prohibition of torture). This paper compares the national regulatory framework with the standards developed by the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the issue of the permissibility of the use of firearms in controversial situations such as the prevention of escape.

Keywords: firearms, lethal force, lawful use of force, the ground of justification, right to life, prohibition of torture.